



Kur'ân Kiraatinin Ana Dinamiği: HARFLER

*Alican DAĞDEVİREN**

Main Dynamic of the Qur'anic Recitation: Letters

This article aims to evaluate the whole features of the Qur'anic letters and to indicate the authentic reading of these letters. First stage of correct recitation is to know the place of pronunciation of letters and their particular features. The Qur'anic letters stem from five basic parts of our head. These are throat, tongue, lip, mouth, nasal fossae. The most proper phonetic for every letter is contrast features as a *cebr-hems*, *şiddet-rihvet*, *beyniyye*, *isti'lâ-istifâl*, *übâk-infitâh*, *izlâk-ismât* or acknowledgment features of some letters and non-existence of contrast such as *istitâle*, *inbiraf*, *kalkale*, *lîn*, *safîr*, *tefeşşi*, *teşhim*, *tekrîr* ve *terkîk*.

Key Words: Qur'an, recitation, letters, phonetics.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, kıraat, harfler, fonetik.

Giriş

Sözlerin en güzeli olan Kur'ân'ın¹ ona layık bir güzellikte okuyabilmenin olmazsa olmaz ilk şartı Kur'ân harflerini kendilerine özgü yapılarına ve niteliklerine uygun telaffuz etmektir. Arapça nazil olan Kur'ân'ın² harflerinin, o dilin fonetiğine uygun seslendirilmesi son derece önemlidir ve her harfin özenle telaffuz edilmesi kıraatin ana dinamiklerindedir. Kur'ân'ın lafız gü-

* Okt. Dr., Sakarya Ü. İlahiyat F. Tefsir Anabilim Dalı

¹ Bkz. Zümer, 39/23.

² Bkz. Yûsuf, 11/2.

zelliğini ortaya koyan, icazını sergileyen bu özellik, "her harfi özenle ve tane tane"³ telaffuz eden Hz. Peygamber'in tilâvetinde de dikkatleri çekmektedir. Kıraatte Arap dili fonetiğine uygun telaffuz, hiç şüphe yok ki teorik bilgi yanında bir "fem-i muhsin" öğretimi ve gözetimini zorunlu kılar. Bu makale, Kur'an harflerini, tüm özellikleriyle ele almayı ve bu harfleri orijinaline uygun telaffuzun teorisini sunmayı hedeflemektedir.

I. HARFLER

Araplar, önceleri Güney Arabistan'da geliştirilen Müsned/Himyeri denilen bir harf sistemini,⁴ sonraları⁵ ise Ârâmî yazısından geliştirilmiş olan Nabat harflerini kullanmaya başlamışlardır. Zamanla; yirmi iki harflı bulunan Nabat alfabesine, kendi dillerine özgü "ث: sâ", "ح: ha", "ذ: zâl", "ض: dad", "ظ: za" ve "غ: ğayn" harflerini ekleyerek yirmi sekiz harften oluşan alfabelerini meydana getirmişlerdir.⁶ "Buna göre Arap harfleri, Nabatî ve Ârâmî alfabeleri yoluyla, dünya alfabelerinin çoğunun dayandığı Fenike alfabesine, oradan da Mısır hiyerogliflerine ulaşır."⁷

A. Harfin Tanımı

Harf, Arap dilinde, "bir nesnenin ucu, kenarı, keskin ve sivri kısmı" demektir.⁸ Harfin çoğul kipi "hîref", "hurûf" ve "ahrüh"tur.⁹ Tecvid ilminde ise "bir mahrece dayanarak çıkan sese harf" denir.¹⁰

B. Harflerin İsimleri

Kur'an harfleri olması hasebiyle yaygınlaşan ve "elifbâ" ismi verilen Arap alfabesi, birbirine benzeyen harflerin art arda sıralandığı bugünkü dü-

³ Bkz. en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul-1413/1992, "İftitah", *Tezâyünü'l-Kurâni bi's-Savt*, 1012.

⁴ Mehmet Ali Sarı, "Harf", *DİA*, İstanbul-1997, XVI, 161.

⁵ Milâdî III. yüzyılın sonlarından itibaren.

⁶ Ertem Rekin, "Elifbâ", *DİA*, İstanbul-1995, XI, 40.

⁷ Sarı, "Harf", XVI, 161.

⁸ er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir (ö. 666/1267), *Mubtârü's-Sıhab*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, Beyrut-ts, s. 131; el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-Luğâ ve'l-A'lâm*, Daru'l-Meşrık, 33. Baskı, Beyrut-1992, s. 126.

⁹ Yesûî, *a.g.e.*, s. 126,128.

¹⁰ Aliyyül Kârî (ö. 1014/1606), *el-Minehu'l-Fikriyye Şerbu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladihi, Mısır-1327/1948, s. 9; el-Husarî, Mahmûd Halîl, *Abkâmu Kirâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Beşâir, Dimeşk-1389/1970, s. 33.

zenine, I. yüzyılın sonlarına doğru Nasr b. Asım (ö. 89/707) ile Yahya b. Yamer (ö.129/747) tarafından getirilmiştir.¹¹ Elifbâ, ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز şeklinde tanınan yirmi sekiz harften oluşmaktadır. Bu harflerin bir kısmı; Latin alfabesinde de olduğu gibi harfe isim olan kelimenin ilk hecesine uzatan elif ilavesiyle, diğer kısmı ise eski tarihi ve orijinal isimleriyle tanınır¹² ve müsemmaları ile şöyle anılırlar:

الف با تا ثا جيم حا خا دال ذال را زا سين سين شين صاد
صاد طا ظا عا عا غا فا قاف كاف لام ميم نون واو ها يا

C. Harflerin Okunuşu

Bir dilde harfler, ya ünlü/sesli harflerle yada ünsüz/sessiz harflerin üstüne veya altına konulan işaretlerle okunurlar. Elifbâdaki bütün harfler ünsüz olduğundan, bunlar ya uzun ünlüler denilen med harfleriyle (vâv, yâ, elif), yada kısa ünlüler denilen üstün, esre ve ötre ile okunurlar.¹³ Önceleri noktasız ve harekesiz olan Arap harfleri, Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından Kur'ân metninin farklı mürekkep ve nokta şeklindeki hareketlerle hareketlenmesinden¹⁴ ve Halil b. Ahmed (ö. 175/791) tarafından bugün bilinen üstün, esre, ötre, vb. işaretlerin konulmasından sonra çok daha kolay ve hatasız okunabilen bir hüviyet kazanmıştır.¹⁵

Kur'ân harflerini, en doğru şekilde telaffuz edebilmek için harf cezimli veya şeddeli kılınır, başına da hareketli bir hemze getirilir¹⁶ ve sesin harf olarak biçimlendiği yer, harfin telaffuzu için en uygun yer olarak tespit edilir.¹⁷

¹¹ en-Neccâr, Ahmed Şevki, *el-Ebcidiyyetü'l-Arabiyye*, ed-Dâre, Riyâd-1976, s. 161; Mustafa Uzun, "Ebcad", *DİA*, İstanbul-1995, X, 68; Ertem, "Elifbâ", *DİA*, XI, 40; Sarı, "Harf", *DİA*, XVI, 162.

¹² Sarı, "Harf", *DİA*, XVI, 161.

¹³ Ertem, "Elifbâ", *DİA*, XI, 40.

¹⁴ Bkz. Zerkeşi, Bedruddin (ö. 794/1392) *el-Burbân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır-ts, I, 250; es-Sâlih, Subhî, *Mebâbis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlim, 17. Baskı, Beyrut-1988, s. 91-92.

¹⁵ Ertem, "Elifbâ", *DİA*, XI, 41.

¹⁶ İbn Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed (ö. 833/1429), *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*, Thk. Ali Muhammed ed-Debbâğ, Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır-ts., I, 199; Suyûtî, Celâleddin (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 2. Baskı, Dımeşk-1414/1993, I, 315.

¹⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 9; Mollazade, M. Tevfik, *Mollazade Kur'ân-ı Kerim Tecvidi*, Aksiseda Matbaası, İstanbul-1970, s. 43; el-Kabbânî, Muhammed Arabî, *Kifâyetü'l-Müstefid fî*

Harfin doğru telaffuzu için harfin sükûnlu olarak telaffuz edilmesi, harekeli haline tercih edilmelidir. Çünkü hareke, harfi mahrecinden süratli bir şekilde ayırıp kendi ses doğrultusuna doğru yönlendirmektedir. Sükûn ise harfi, mahrecinde daha uzun bir süre, harf belirgin olarak telaffuz edilinceye kadar tutmaktadır.

1. Harekeler

Arap dilinde adına hareke¹⁸ denilen ve “harfleri kendi sesleri doğrultusunda okumaya yönlendiren” üç işaret bulunmaktadır: Üstün, esre ve ötre.¹⁹

Harfleri kendi sesleri doğrultusunda okutan hareketlerin seslendirilmesi, harfin doğru yada yanlış okunmasına sebep olur. Dolayısıyla, hareke eksik olursa, harf de eksik olur.²⁰ Harekeleri ve kendilerine ait sesleri şu şekilde ele alabiliriz:

a) Üstün (ˆ)

Bu hareke üzerinde bulunduğu ince harfleri “e”, kalın harfleri “a” sesiyle okutur.²¹ Bu harekeye Arapçada fetha²² da denir.

اِنَّهٗمُ الْمُرْسَلُونَ (Yâsin, 36/52) ayetinde ince harflerden olan “و: vâv”, “د: dâl” ve “س: sîn” harfleri üstün hareke ile “و: ve”, “د: de”, “س: se” şeklinde “e” sesiyle; kalın harflerden olan “ص: sad:” ve “ق: kaf:” harfleri ise “ص: sa” ve “ق: ka” şeklinde “a” sesiyle okunmaktadır.

b) Esre (ˆ)

Arap alfabesinde, bir harfin “i” sesiyle okunacağını gösteren bu harekeye kesre²³ da denir.

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا (Tevbe, 9/40) ayetinde “ا: hemze”, “ف: fâ”, “خ: ha:”, “ث: sâ” harfleri “i” sesiyle; “ا: i”, “ف: fi”, “خ: hi” ve “ث: si” şeklinde okunmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus daha bulunmaktadır. O da kalın harflerden biri olan “خ: hi” harfinin esresinin sesinin, harf tam anlamıyla kalın olarak telaffuz edildikten sonra

İlmi'l-Kirââtî ve'l-Tecvîd, Dâru'l-Hayr, 1. Baskı, Beyrut-1991, s. 51.

¹⁸ Bkz. Râzî, *Mubtârû's-Sıhab*, s. 132; Yesûî, *Müncid*, s. 128.

¹⁹ Bkz. Sağman, *Tecvîd*, s. 20-22.

²⁰ Muhammed Mekki, Nasr, *Nihâyetü'l-Kavlî'l-Müfîd fî İlmi'l-Tecvîd*, Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır-1349/1970, s. 23.

²¹ Kalın ve ince harfler için bkz. bu çalışma s. 70-72.

²² Bkz. Yesûî, *a.g.e.*, s. 567.

²³ Bkz. Yesûî, *a.g.e.*, s. 685.

lamıyla kalın olarak telaffuz edildikten sonra verilmesidir. Diğer kalın harflerin tamamında da durum aynıdır.

c) Ötre (ُ -)

Bu hareke, üzerinde bulunduğu harfı, kalın harflerde “u”, ince harflerde “u ile ü arası” bir sesle okutur. Bu harekeye de Arapçada damme²⁴ denir.

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا (Furkan, 25/23) ayetteki “ب: bâ” “ر: ra” ve “م: mîm” harflerindeki ötreler; “ب: bâ” ve “م: mîm” harflerinde “u-ü” arası bir ses verirken, “ر: ra” harfini “u” sesiyle okutur. Ötre, burada ra harfinde olduğu gibi diğer kalın harfleri de “u” sesiyle okutur.

Kur’ân-ı Kerim’de, ı, o, ö ve ü sesi bulunmadığından yukarıda bahsi geçen üstün, esre ve ötreyi kendine ait seslerle okumak doğru telaffuz için son derece önemlidir.

d) Tenvin (ِ , ٍ , ً)

Tenvin “nunlamak” demektir. Tecvid ilminde “ismin sonunu nunlu okumak” diye tarif edilir.²⁵ Tenvin bazı kelime sonlarında bulunan, “iki üstün: ِ ”, “iki esre: ٍ ” ve “iki ötre: ً ” dir.²⁶

İki üstün, üzerine geldiği harfî kalın harflerde “an”, ince harflerde “en” sesiyle okutur: “سَا: sen ”, “صَا: san”.

İki esre, bulunduğu harfî “in” sesiyle okutur: “س: sin ”, “ص: sin”.

İki ötre, üzerine geldiği kalın harfî “un” sesiyle, ince harfî “un-ün” arası bir sesle okutur: “س: süun”, “ص: sun”.

²⁴ Bkz. Yesûî, *Müncid*, s. 454.

²⁵ Bkz. Râzî, *Mubtârû’s-Sıbab*, s. 687.

²⁶ Zihni, Mehmed, *el-Kavlî’l-Sedîd fî İlmi’t-Tecvîd*, Dâru’t-Tibâati’l-Âmire, 1. Baskı, İstanbul-1316, s. 24-25.

Tenvin, isimlere mahsustur, isimlerin sonuna gelir.²⁷ Kur'ân-ı Kerim'de sadece *لَسْفَعًا* (Alak, 96/15) ve *وَلْيَكُونَا* (Yusuf, 12/32) kelimeleri fiil olduğu halde tenvinlidir.²⁸

Tenvin, vasıl halinde okunur, vakıf halinde okunmaz.²⁹ İki üstün ve iki ötre vakıf halinde cezimli okunurken, tâ-i tenis dışındaki iki üstün “â” sesi ile med edilerek okunur.³⁰

﴿ رَحِيمًا ﴾ ﴿ رَحِيمًا ﴾ ﴿ خَيْرٍ ﴾ ﴿ خَيْرٍ ﴾ ﴿ عَلِيمٍ ﴾ ﴿ عَلِيمٍ ﴾

مَاءٌ ve benzeri iki üstünlü kelimelerin mukadder bir “elif-i maksure” (س) üzerine yazıldığı kabul edildiğinden bu kelimelerin vakıf halinde مَاءٌ (mâââ â) ve مَاءٌ (binâââ â) şeklinde sonlarının uzatılarak okunmasına dikkat edilmelidir.

2. Cezim (-)

Cezim, harflerin üzerine konan ve üzerinde bulunduğu harfi sakın okutan bir işarettir.³¹ İki harfi birbirine tutturmaya, birlikte okutmaya yarar.³²

D. Harflerin Çeşitleri

Kur'ân harflerini iki grup halinde sınıflandırmak mümkündür:

1. Aslı Harfler

Arap diline ait harfler, Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve Sibeveyh (180/796) tarafından 29 olarak benimsenmiştir.³³ Her ikisi de bu harfleri sırasıyla boğaz, dil ve dudak şeklindeki mahrelerini dikkate alarak tanzim etmişlerdir. Halil b. Ahmed ve Sibeveyh med harfi olan elifi, aslı harflere ilave etmek suretiyle harflerin sayısının 29 olduğunu ileri sürmüştür. Oysaki elif, boğaz, dil ve dudak bölgelerinden değil de “cevf: ağız ve boğaz boşlu-

²⁷ Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1117/1705), *İthâfî Fûdalâi'l-Beşer bi'l-Kurâni'l-Erbeate Aşer*, Thk. Şaban Muhammed İsmail, Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı, Beyrut-1407/1987, I, 317; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 116; Zihni, *Kavlî's-Sedid*, s. 25.

²⁸ Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 317.

²⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 46; Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 317; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 116-117.

³⁰ Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 317.

³¹ Bkz. Yesûî, *Müncid*, s. 342.

³² Bu konu için bkz. Dimyâtî, *a.g.e.*, I, 165.

³³ Halil b. Ahmed, Ebû Abdîrrahman el-Ferâhîdî (ö. 175/791), *Kitâbu'l-Ayn*, Thk. Mehdi el-Mehzûmî-İbrahim es-Sâmîrâî, Beyrut-1408/1988, I, 58; Sibeveyh, Ebû Bîşr Amr b. Osman (ö. 194/809), *el-Kitâb*, Mısır-1316/1898, II, 404.

ğu”ndan çıkmaktadır. Eğer elif, muhakkak mahrece ilave edilmeli ise o zaman diğer med harfleri olan “vâv” ve “yâ” harfleri de bu sayıya ilave edilmelidir. Dolayısıyla elif de diğer iki med harfı gibi takdiri mahrec olan “cevf” bölgesinden çıktığı için hakiki mahredden çıkan 28 harf arasında sayılmamalıdır.

Aslı harfler, ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه ی şeklinde tanınan yirmi sekiz harftir.

2. Fer’î Harfler

Aslı harflerden başka Kur’ân-ı Kerim’de bazı fer’î harfler de bulunmaktadır:

a) Teshil ile Okunan Hemze (الْهَمْزَةُ الْمُسَهَّلَةُ)³⁴

Teshil, sözlükte “kolaylaştırmak” anlamındadır.³⁵ Kıraat ıstılahında ise, “birbirini takip eden iki hemzeden ikincisini, hemze ile elif, hemze ile vâv veya hemze ile yâ arası bir sesle okumak” demektir.³⁶ Bu üç çeşit teshilli okumaya aşağıdaki örnekleri vermek mümkündür:

“Hemze” ile “elif” arası bir sesle okunan “hemze” için “ءَ اَعْجَمِي” (Fussilet, 41/44) ayetindeki ikinci “hemze”nin okunuşunu,

“Hemze” ile “yâ” arası bir sesle okunan “hemze” için “اَنْتَكُم” (En’âm, 6/19) ayetindeki ikinci “hemze”nin okunuşunu,

“Hemze” ile “vâv” arası bir sesle okunan “hemze” için “اَوْيْتِكُمْ” (Âl-i İmrân, 3/15) ayetindeki ikinci “hemze”nin okunuşunu örnek gösterebiliriz.³⁷

Asım (ö. 127/744) kıraatinde, sadece birinci gruptaki teshil uygulanmaktadır.³⁸

b) İmâle ile Okunan Elif (الْاَلِفُ الْمَمَالَةُ)³⁹

İmâle, sözlükte “bir şeyi bir şeye meylettirmek” demektir.⁴⁰ Kıraat ıstı-

³⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Mineb*, s. 10; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 29.

³⁵ Yesûî, *Müncid*, s. 360.

³⁶ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 10; Husarî, *Abkâmu Kıraati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 34.

³⁷ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 29.

³⁸ Husarî, *a.g.e.*, s. 317.

³⁹ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 10; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁰ Yesûî, *a.g.e.*, s. 782.

lahında ise, “med harfi olan elifi, elif ile yâ arası bir sesle”, bir başka deyişle “üstün harekeyi esreye doğru meyilli okumaya” denir.⁴¹ İmâle ile okuyuşun Asım kıraatindeki tek örneği “مَجْرِيهَا” (Hûd, 11/41) ayetidir.⁴² Bu ayette “ra” harfinin harekesi olan üstün, esreye meylettirilerek okunacağından “ra” harfi de ince okunur.

c) İşmam ile Okunan Sâd (الصَّادُ الْمَشْمُومَةُ)⁴³

Bu işmam çeşidi; “ص: sad” harfinin, “ص: sad” ile “ز: zâ” harflerinin karışımından meydana gelen bir harf şeklinde okunmasıdır.⁴⁴ Asım kıraatinde bu tür bir işmamlı okuyuş bulunmamaktadır.⁴⁵

“Sad” harfinin kendi özgün sesi dışında, bu iki harfin karışımıyla ortaya çıkan farklı bir sesle okunuşuna dair örneklerle kıraat ilminde sıkça rastlanmaktadır. Özellikle Hamza (ö. 156/772), Kisâi (ö. 189/804), Hallâd (ö. 220/835), Halef (ö. 229/843) ve Ruveys (ö. 238/85)’in okuyuşlarında “sad” harfinin işmamlı telaffuzu yer almaktadır. Meselâ, Halef Kur’ân-ı Kerim’deki bütün “صِرَاطٌ” ve “الصِّرَاطُ” kelimelerindeki, Hallâd ise sadece Fatıha Sûresi’ndeki “الصِّرَاطُ” (Fatıha, 1/5) kelimesindeki “sad” harfini işmam ile okur.⁴⁶ Ayrıca Hamza, Kisâi, Halef ve Ruveys kendisinden sonra harekeli “dâl” harfi gelen sakin “sad” harfini de işmam ile okumaktadır. “تَصْدِيقٌ” (Yunus, 10/37), “يُصَدِّقُ” (Kasas, 28/23) ve “قَصْدٌ” (Nahl, 16/9) kelimeleri bu kurala uygun örneklerdendir.⁴⁷

⁴¹ Bkz. el-Kurtubî, Muhammed b. Abdilvehhab (ö. 463/1071), *el-Miftâh fi’l-Kırâati’s-Sebati’l-Müsemmine bi’l-Meşburîn*, Thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Dâru’l-Beşâir, 1. Baskı, Dimeşk-1427/2006, s. 90; Mekkî b. Ebî Talib (ö. 437/1045), Ebû Muhammed, *el-Keyf an Vücûbi’l-Kırâati’s-Seb’ ve İlelibâ ve Hiccihâ*, Thk. Muhiddin Ramazan, Müessesetü’r-Risâle, 8. Baskı, Beyrut-1401/1981, I, 168; İbn Bâziş, Ebû Cafer Ahmed b. Ali (ö. 540/1145), *Kitâbü’l-İknâ’ fi’l-Kırâati’s-Seb’*, Thk. Abdülmeccid Katamiş, Dâru’l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut-1403/1982, I, 268; Suyûtî, *İtkân*, I, 247.

⁴² Mekkî, *a.g.e.*, I, 528; Dimyâtî, *İthâf*, I, 259; Husarî, *Abkâmu Kırâati’l-Kur’âni’l-Kerim*, s. 317.

⁴³ Aliyyü’l-Kârî, *Mineh*, s. 10; Muhammed Mekkî, *Nibâye*, s. 29.

⁴⁴ İbn Cezerî, *Neyr*, I, 202.

⁴⁵ Husarî, *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁶ Bkz. ed-Dâni, Ebû Amr Osman b. Saîd (ö. 444/1052), *et-Tebzîb limâ Teferrade bibî Küllî Vâbidîn minel-Kırâati’s-Seb’ati*, Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Neynevâ, 1. Baskı, Dimeşk-1426/2005, s.146-147:

⁴⁷ Bkz. el-Kirmânî, Muhammed b Ebî Nasr (ö. 563/1165), *Kırâeti’l-Kisâi*, Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Neynevâ, 1. Baskı, Dimeşk-1426/2005, s. 47, 94; İbn Cezerî, *a.g.e.*, II, 250.

Asım kıraatinde “لَا تَمَنَّأَ” (Yusuf, 12/11) âyetinde bir başka işmam çeşidi yapılmaktadır ki bu da âyetteki idğâmlı nun harfinin okunması esnasında, dudakların ötreyi gösterecek şekilde, sessizce ileri uzatılıp geri çekilmesi şeklinde uygulanır.⁴⁸

d) Tefhim ile Okunan Lâm (الْلَامُ الْمُنْفَحَةُ)

Tefhîm, “ج: lâm” harfinin kalın okunması demektir. Bu kural, sakın veya üstün hareketli “ص: sad”, “ط: ta” ve “ظ: za” harflerinden sonra gelen “ج: lâm” harfini kalın okumak şeklinde uygulanır. “الصَّلَاةُ” (Bakara, 2/3), “أَطْلَمَ” (Bakara, 2/20) ve “الطَّلَاقُ” (Bakara, 2/229) kelimeleri bu kurala uygun örneklerdendir. Asım kıraatinde bulunmayan bu tarz okuyuş Medine kıraat ekolünün ravilerinden Verş (ö. 197/812)’e aittir.⁴⁹

e) İhfâ ile Okunan Nûn (النُّونُ الْمُخْفَاةُ)⁵⁰

“ن: nûn” harfinin ihfâ yapılarak okunması halinde, bu harfin zatının yok olması, ğunnesinin baki kalması söz konusudur. Meselâ “غَنِي كَرِيمٌ” (Neml, 27/40) âyetinde zatı yok olan “ن: nûn” fer’î bir harfe dönüşmektedir.

İhfâ harflerinden önce gelmesi halinde kıraat imamlarının tamamı, bu “nûn” harfinde dil ucunu üst ön diş etlerine değdirmeksizin, ğunne yapmak konusunda hem fikirdirler. Dolayısıyla böylesi durumlarda bu harfi ihfa ile okumak vaciptir.⁵¹

Fer’î harflerle ilgili olarak son olarak şu hususun altını çizmek uygun olacaktır: Kur’ân harflerinin tümü bir “fem-i muhsin” öğretimi ve gözetimini gerektirirken, özellikle sadece uzmanından öğrenmekle doğru uygulanması mümkün olan fer’î harfler için bu öğretim ve gözetim daha da önem taşımaktadır.

⁴⁸ İbn Bâziş, *İknâ’*, I, 535. Bu ayet Asım kıraatine göre revm ile de okunabilmektedir. Diğer kıraat ekollerinde de bu ayet işmam ve revm vecihleri ile okunurken Ebû Cafer kıraatinde işmam yada revm yapmaksızın sadece idğâm ile okunur (Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I, 303-304).

⁴⁹ Dâni, *Tebzîb*, s. 43; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 339; Husarî, *Abkâmu Kıraati’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 35-36.

⁵⁰ Aliyyü’l-Kârî, *Mineb*, s. 10; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 29.

⁵¹ Bkz. Alican Dağdeviren, *Kur’ân Okuma Sanatı Tecvid*, Yeni Akademi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul-2006, s. 85.

II. HARFLERİN MAHRECLERİ

A. Mahrecin Tanımı

Mahreç, Arapçada “meʿal” vezninde mekân ismi olarak ve “çıkış yeri” anlamında kullanılan bir kelimedir.⁵² Bu kelimenin çoğul kipi “mehâric”dir.⁵³ Mahrec, tecvid kavramı olarak “harfin çıkış yeri” anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla “mehâricü'l-hurûf” tabiri de “harflerin çıkış yerleri” demektir.⁵⁴

Mahrec sayısı ile ilgili olarak üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Halil b. Ahmed gibi ilk nahivcilere ve İbn Cezerî başta olmak üzere kıraat imamlarının çoğuna göre harflerin çıkış yeri 17'dir. Sibeveyh,⁵⁵ Ebû Amr ed-Dânî ve Şâtûbi'ye göre ise bu sayı 16'dır.⁵⁶ Ferra, İbn Keysan ve Kutrub ise bu sayıyı 14'e kadar indirmektedir.⁵⁷

Şu tespit mahrec sayılarına dair görüşleri netleştirecektir; Kur'ân alfabe-sinde yer alan yirmi sekiz harfin her biri kendine ait özel bir mahredden çıkmaktadır. Bu harflerden hiçbirisi diğer harfin çıktığı yerden çıkmamaktadır. Ancak bir genellemeye gidilerek mahrecleri birbirine çok yakın olan harfler arasında bir gruplandırma yapılmıştır. Bu yaklaşımla mahrec sayısı 17 olarak kabul görmüştür.⁵⁸

B. Mahrecin Kısımları

On yedi mahredden çıkan harfler, hakiki veya takdiri mahrec olarak iki ana grupta toplanmıştır.

⁵² Râzî, *Muhtârü's-Sıhab*, s. 171; Yesûî, *Müncid*, s. 172.

⁵³ Yesûî, *a.g.e.*, s. 172-173.

⁵⁴ Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 27.

⁵⁵ İbn Bâziş, *İknâ*, I, 171.

⁵⁶ Onlar “cevʿ” (ağız ve boğaz boşluğunu) mahrec bölgesi saymamakta ve med harflerinden elifi, hemzenin mahrecinden, “vav” ile “ya”yı ise bu harflerin harekeli iken çıktıkları yerlere izafe etmektedirler (Bkz. İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; Suyûtî, *İtkân*, I, 315; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 30-31).

⁵⁷ Mahrec sayısını 14 olarak kabul edenler de “cevʿ”i bir mahrec bölgesi olarak kabul etmemektedirler. Ayrıca “ra”, “lâm” ve “nûn” harflerinin tek mahredden çıktığını ileri sürmektedirler (Bkz. İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 198-199; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 315; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 30-31).

⁵⁸ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 198-199; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 315.

1. Hakiki Mahrec

Harf, bir mahrece temas ederek çıkıyorsa, o yere “hakiki mahrec” denir. Yirmi sekiz harfin tamamının da çıkış yeri olan “boğaz” (أَلْحَقُّ), “dil” (أَلَّلْسَانُ) ve “dudak” (أَلشَّفَاتَانُ) hakiki mahrec bölgeleridir. Bu mahrec bölgelerini ve harflerin bu bölgelerden çıkışını şu şekilde ele almamız mümkündür: ⁵⁹

a) Boğaz (أَلْحَقُّ)

Boğazda üç mahredden⁶⁰ altı harf ⁶¹ çıkar. Boğazın sonu, ortası ve başı:

1- Boğazın Sonu: Boğazın göğse bitiştiği bu yerden “أ: hemze” ve “ه: hê” harfleri çıkar. ⁶²

2- Boğazın Ortası: Boğazın ortasının hafifçe sıkılmasıyla “ع: ayn” ve “ح: hâ” harfleri çıkar. ⁶³

3- Boğazın Başı: Bu bölge, boğazın ağza en yakın kısmı olup, boğazın ağza açıldığı yerdir. Buradan da “غ: ğayn” ve “خ: ha” harfleri çıkar⁶⁴.

Çıkış yerlerine nispetle bu altı harfe “boğaz harfleri” (أَلْحُرُوفُ أَلْحَلْقِيَّةُ) ⁶⁵ denilmiştir.

b) Dil (أَلَّلْسَانُ)

Dilde, on sekiz harfin⁶⁶ çıktığı on farklı mahrec bulunmaktadır:

⁵⁹ Harflerin mahrecleri için ayrıca bkz. Mekkî, *Keşf*, I, 139; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 171-173; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 199-202; Suyûtî, *İtkân*, I, 315-316; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 27-41; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 31-36; Husarî, *Abkâmu Kurâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 37-52; Zihni, *Kavlî'l-Sedîd*, s. 22; Mollazâde, *Mollağâde Kur'ân-ı Kerîm Tecvidi*, s. 40-43; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 204-212; Ünlü, Demirhan, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara-1993, s. 47-53; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 51-54; Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul-ts., s. 31-41; Gavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 54-78.

⁶⁰ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171.

⁶¹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139.

⁶² İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199.

⁶³ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 32-33.

⁶⁴ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 315; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁵ Bkz. Mekkî, *a.g.e.*, I, 161; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 12, 46; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 40, 117; Kabbânî, *a.g.e.*, s. 35.

⁶⁶ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139.

1- Dilin kökü/sonu ile karşısındaki üst damaktan “ق: kaf” harfi çıkar.
67

2- Dil kökünün biraz altı (ağıza doğru) ve karşısındaki üst damaktan “ك: kâf” harfi çıkar. 68

“ق: kaf” ve “ك: kâf” harflerine, küçük dil ile olan yakınlıklarından dolayı “küçük dil harfleri” (أَلْحُرُوفُ اللِّهْوِيَّةُ) denir. 69

3- Dilin ortası ile üst damağın ortasından “ج: cîm”, “ش: şîn” ve -med için olmayan- “ي: yâ” harfleri çıkar. 70 “ج: cîm” harfinde dil ortası, üst damağa temas ederken “ش: şîn” ve “ي: yâ” harflerinde dil ortası, üst damağa temas etmez, harfler bu mahrecin arasından çıkar. Türkçemizdeki “c” ve “ş” harflerinin dil ucuna yakın bir yerden telaffuz edilmelerinin verdiği alışkanlık, mahreci dil ortası olan “ج: cîm” ve “ش: şîn” harflerinin telaffuzu anında daha dikkatli olmayı zorunlu kılmaktadır.

“ج: cîm”, “ش: şîn” ve “ي: yâ” harflerine “çene ortası harfleri” (أَلْحُرُوفُ الشَّجَرِيَّةُ) denir. 71

4- Dilin sağ veya sol kenarı ile karşısındaki üst azı dişlerinden “ض: dad” harfi çıkar. 72 Bu harfin aynı anda hem sağ hem sol taraftan birlikte çıkarılması da mümkündür. Fakat dilin sol tarafından çıkarılması daha kolaydır ve çoğunlukla tercih edilen de budur.

5- Dilin (sağ ve sol) kenarı ile birlikte ucu ve üst damağın başlangıcından “ل: lâm” harfi çıkar. 73

6- Dil ucu ile damağın üst ön dişlere yakın kısmından “ر: ra” harfi çıkar. Bu harfin ince okunması esnasında, dil ucu üst ön diş etlerine temas eder-

67 Mekkî, *Keşf*, I, 139; İbn Bâziş, *İknâ’*, I, 171; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 199; Suyûtî, *İtkân*, I, 316; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 34.

68 Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 171; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 34.

69 Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 41.

70 Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 172; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 34.

71 Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 34, 41.

72 Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 172; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 34.

73 Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 172; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 35.

ken; kalın okunması esnasında dil ucunun bir miktar gerisi, üst damağın başlangıcına temas eder.⁷⁴

7- Dilin ucu ile üst iki ön dişin etlerinden “ن: nûn” harfi çıkar.⁷⁵

“ل: lâm”, “ر: ra” ve “ن: nûn” harflerinin telaffuzunda, dilin ucu ve kenarlarının rolü sebebiyle bu harflere “dil ucu harfleri” (الْحُرُوفُ الذَّقِيَّةُ) denilmiştir.⁷⁶

8- Dilin ucu ile üst ön dişlerden “ط: ta”, “د: dâl” ve “ت: tâ” harfleri çıkar.⁷⁷ Dilin ucu ile üst ön dişlerin kökünden “ط: ta”, bu dişlerin ortasından “د: dâl” ve ucundan da “ت: tâ” harfleri çıkar. Bu harflerin telaffuzunda dil ucu, ön dişlere temas etmektedir.

“ط: ta”, “د: dâl” ve “ت: tâ” harflerine de “üst damak harfleri” (الْحُرُوفُ النَّطْعِيَّةُ) denilmektedir.⁷⁸

9- Dil ucu ile alt ön dişlerin içlerinden “ص: sad”, “س: sîn” ve “ز: zâ” harfleri çıkar.⁷⁹ Dil ucu ile alt ön dişlerin yarısına doğru kısmından “ص: sad”, ucuna doğru kısmından “س: sîn” ve bu dişlerin ucundan “ز: zâ” harfleri çıkar. Bu harfleri telaffuz ederken dil ucu, dişlere temas etmez. Dil ile dişler arasındaki mesafe “ص: sad” harfinde daha çok, “س: sîn” de biraz daha az, “ز: zâ” harfinde ise daha da azdır.

“ص: sad”, “س: sîn” ve “ز: zâ” harflerinin telaffuzundaki rolü sebebiyle bu harflere “dil ucu harfleri” (الْحُرُوفُ الْأَسْلِيَّةُ) denilmiştir.⁸⁰

10- Dilin ucu ile üst ön dişlerin uçlarından “ث: sâ”, “ذ: zâl” ve “ظ: za” harfleri çıkar.⁸¹ Bu harfleri telaffuz ederken dil ucunun yukarı yüzü, diş uçlarına temas ederek dişlerden biraz dışarı çıkar. “ث: sâ” harfinde dil daha

⁷⁴ Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I, 200.

⁷⁵ Mekkî, *Kef*, I, 139; İbn Bâziş, *İknâ*, I, 172; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *İtkân*, I, 316; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 35.

⁷⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36, 41.

⁷⁷ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 173; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36.

⁷⁸ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 173; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36.

⁸⁰ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36, 41.

⁸¹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 139; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 173; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36-37.

çok dışarıdayken “ذ: zâl” harfinde biraz daha az, “ظ: za” harfinde ise çok az dışarıdadır.

“ث: sâ”, “ذ: zâl” ve “ظ: za” harflerine “diş eti harfleri” (أَلْحُرُوفُ الشَّوْبَةُ) denilmiştir.⁸²

c) Dudak (الشَّفَتَانِ)

İki dudakta bulunan dört harf, bu mahrecin iki farklı bölgesinden çıkarılır:⁸³

1- Alt dudağın içi ile üst ön dişlerin uçlarından “ف: fâ” harfi çıkar.⁸⁴

2- İki dudağın arasından “ب: bâ”, “م: mîm” ve “و: vâv” harfleri çıkar.⁸⁵ Bu harflerden “ب: bâ”, dudak uçlarının birbirine kuvvetlice kapatılmasıyla, “م: mîm” dudakların dışa doğru hafifçe kapatılmasıyla, “و: vâv” ise dudakların büzülerek öne doğru açılmasıyla çıkarılır.⁸⁶

Dudaktan çıkan bu harflere de “dudak harfleri” (أَلْحُرُوفُ الشَّفَاهِيَّةُ / أَلْحُرُوفُ الشَّفَوِيَّةُ) denilmektedir.⁸⁷

2. Takdiri Mahrec

Harf herhangi bir mahrece temas etmeden çıkıyorsa, buna “takdiri mahrec” denir. Takdiri mahrec bölgelerini aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz:

a) Geniz (الْحَيْشُومُ)

Geniz, ihfâ halinde veya ğunneli idğâm halinde olan sakin “ن: nûn” ve “م: mîm” harflerine ait ğunnenin mahrecidir.⁸⁸

b) Ağız ve Boğaz Boşluğu (الْجَوْفُ)

⁸² Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 58; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 37, 41.

⁸³ Mekkî, *Keşf*, I, 139.

⁸⁴ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 173; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 201; Suyûtî, *İtkân*, I, 316; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁵ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 173; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316.

⁸⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 37.

⁸⁷ Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, 51, 58; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 37, 41.

⁸⁸ Bkz. el-Kirmânî, Muhammed b Ebî Nasr (ö. 563/1165), *Kırâeti'l-Kisâî*, Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Neynevâ, 1. Baskı, Dimeşk-1426/2005, s. 103; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 316; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 201; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 37.

Ağız ve boğaz boşluğundan med harfleri olan “و: vâv”, “ی: yâ” ve “ل: elif” çıkar.⁸⁹

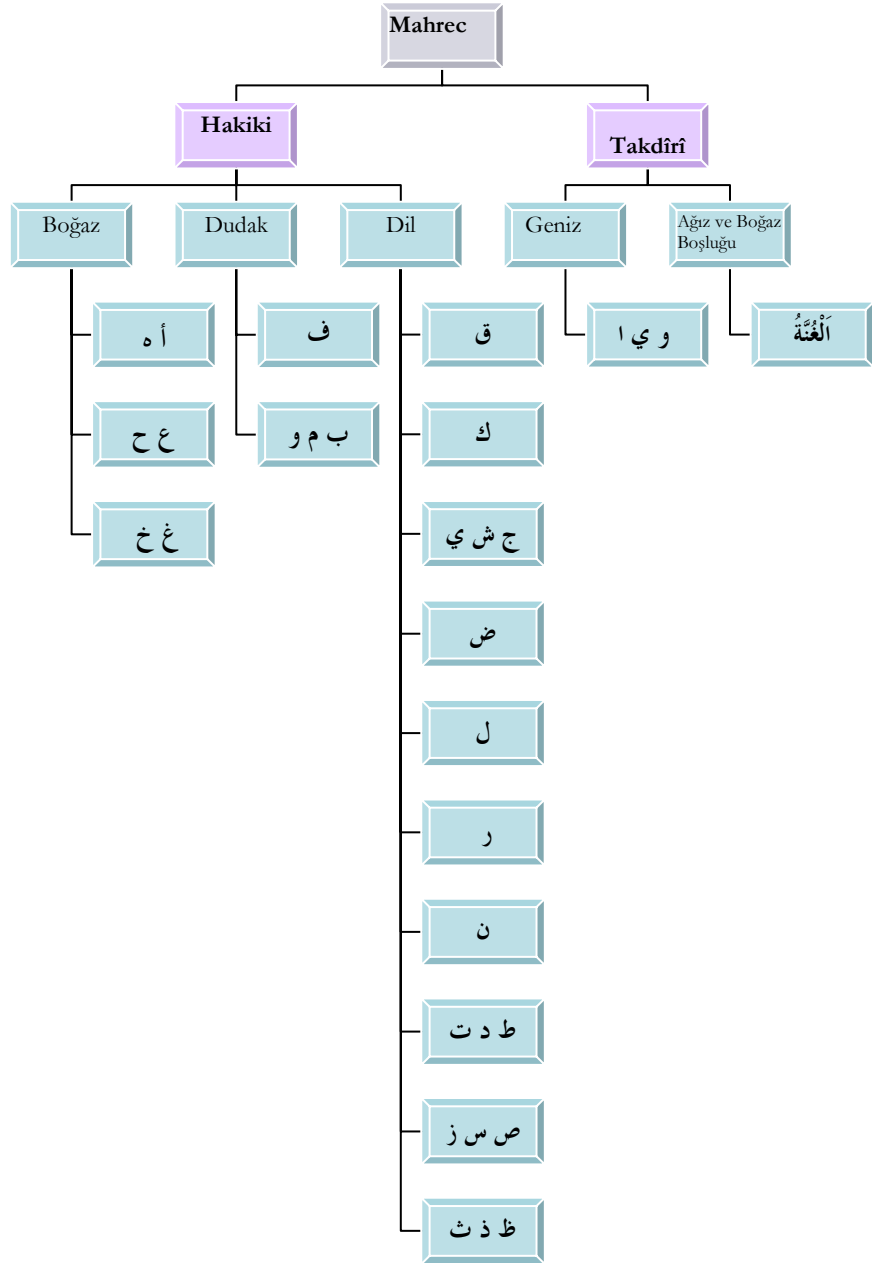
*Ağız ve boğaz boşluğundan çıktığı için bu harflere الْحُرُوفُ الْجَوْفِيَّةُ denilmektedir.*⁹⁰

Kur’ân harflerinin telaffuz edilişleri hakkında son olarak da şunları söylemek faydalı olacaktır: Türkçemizde karşılığı bulunmayan “ث: sâ”, “ح: hâ”, “خ: ha”, “ذ: zâl”, “ض: dad”, “ط: za” ve “ع: ayn” gibi yada fonetik yapılarında bazı farklılıklar bulunan “ج: cîm”, “ش: şîn”, “ط: ta”, “ق: kaf” “ك: kâf” ve “و: vâv” gibi harflerin telaffuzları özel bir dikkat gerektirmektedir.

Mahrec bölgelerini ve bu mahreclerden çıkan harfleri şu şekilde bir şema ile sunmamız konuyu özetlemesi açısından uygun olacaktır:

⁸⁹ Suyûtî, *İtkân*, I, 315; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 199; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 32.

⁹⁰ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 199; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 32.



III. HARFLERİN SIFATLARI

A. Sıfatın Tanımı

Sıfat sözlükte “niteleme”, “belirtme” gibi anlamlar taşır.⁹¹ Bu kelime, “sıfât” şeklinde çoğul olarak kullanılır.⁹² Tecvid kavramı olarak sıfat “harfîn, mahrecinden telaffuzu esnasında aldığı keyfiyete” denir.⁹³

Sesin “harf oluşum” aşaması mahrecle başlamakla birlikte, belirli bir harf fonetiği kazanması, kendine özgü bir tınıya erişmesi sıfatıyla da ilgilidir. Ayrıca farklı birkaç sığata sahip olması sebebiyle her harfîn fonetik yapılanması, benzer bir sığata sahip diğer harflerden farklı tını vermesi sonucunu doğurur. Bu sebeple harflere ait tüm sıfatların bilinmesi doğru telaffuz açısından kaçınılmazdır.

B. Sıfatın Kısımları

Gerek ele alınış biçimleri, gerek sayıları konusunda farklı yaklaşımlarla ele alınan sıfatlar, “mahrec” ve “hareket” ilişkisine bağlı olarak kuvvetli-zayıf, sert-yumuşak, “harf” ve “harfîn niteliklerinin sürekli bulunması yada geçici olması” durumuna bağlı olarak lâzımî-arızî, zıtları bulunup bulunmaması açısından mütezâd ve ğayri mütezâd vb. şekillerde farklı açılardan incelenmiştir.⁹⁴

1. Kuvvet Açısından Sıfatlar

a) Kuvvetli Sıfatlar

Cehr, inhirâf, ismât, isti’la, istitâle, itbâk, kalkale, safır, şiddet, tefeşşî ve tekrîr gibi sıfatlar kuvvetli sıfatlardır.⁹⁵

⁹¹ Yesûî, *Müncid*, s. 903.

⁹² Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 42.

⁹³ Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 43.

⁹⁴ Harflerin sıfatları için bkz. Mekki, *Keşf*, I, 137-138; İbn Baziş, *İknâ’*, I, 174-176; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202-205; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 15-18; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 41-91; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 36-38; Husarî, *Abkâmu Kıratî'l-Kur’ânî'l-Kerîm*, s. 61-104; Mollazade, *Mollaşade Kur’ân-ı Kerîm Tecvidi*, s. 46-52; Karakılıç, Celâleddin, *Tecvid İlmi*, 3. Baskı, Ankara-1977, s. 34-80; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Fazîletleri ve Okunma Kuralları*, s. 213-249; Ünlü, *Kur’ân-ı Kerîm Tecvidi*, s. 37-46; Kabbânî, *Kifâyetü'l-Müstefîd*, s. 54-60; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s. 42-51; Ğavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 79-97.

⁹⁵ Mekki, *a.g.e.*, I, 137; Muhammed Mekki, *a.g.e.*, s. 62.

Bu sıfatlar arasında da kuvvetli ve daha kuvvetli şeklinde sıralama bulunmaktadır. Şöyle ki, kalkale bu sıfatlar arasında en güçlü sıfattır. Şiddet de cehrden daha kuvvetlidir. Bunların her üçü de tefeşşî ve safırdan daha kuvvetlidir. İtbâk da isti'lâdan daha kuvvetli bir sıfattır.⁹⁶

b) Zayıf Sıfatlar

Beyniyye, hems, infitâh, istifâl, izlâk, lin ve rihvet⁹⁷ gibi sıfatlar zayıf sıfatlardır.⁹⁸ Zayıf sıfatlardan olan hems ve rihvet aynı harfte geldiği harfi en zayıf harf yapar. Bu sebeple “fâ” ve “hê” harfleri en zayıf iki harftir.⁹⁹

Bir harfin kuvvet sıralamasındaki yeri, hem harfin kuvvetli sıfatları kendi bünyesinde barındırmadaki fazlalığı hem de zayıf sıfatlardan uzaklığı esas alınarak tespit edilir.¹⁰⁰

Harfleri, bu sıfatlarını da göz önünde bulundurarak, kuvvet sırasına göre şu şekilde sıralamamız mümkündür:

“ط: Ta”: Kalkale, şiddet, cehr, itbâk, isti'lâ ve ismât gibi kuvvetli sıfatlar kendisinde en çok bir arada bulunan harftir. Bu harfte zayıf sıfatlardan hiçbiri de bulunmadığı için en kuvvetli harf niteliği taşımaktadır.

“ض: Dad”: Cehr, itbâk, isti'lâ, istitâle, ismât, rihvet.

“ظ: Za”: Cehr, itbâk, isti'lâ, ismât, rihvet.

“ق: Kaf”: Kalkale, şiddet, cehr, isti'lâ, ismât, infitâh.

“ج: Cîm”: Kalkale, şiddet, cehr, ismât, istifâl, infitâh.

“د: Dâl”: Kalkale, şiddet, cehr, ismât, istifâl, infitâh.

“ص: Sâd”: İtbâk, isti'lâ, safır, ismât, hems, rihvet.

“غ: Ğayn”: İsti'lâ, ismât, cehr, rihvet, infitâh.

“ر: Ra”: Cehr, tekrir, beyniyye, istifâl/isti'lâ, izlâk, infitâh.

“ز: Zâ”: Cehr, safır, ismât, rihvet, istifâl, infitâh.

⁹⁶ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 62.

⁹⁷ Mekkî, *Keyf*, I, 137.

⁹⁸ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 62.

⁹⁹ Mekkî, *a.g.e.*, I, 137.

¹⁰⁰ Bkz. Mekkî, *a.g.e.*, I, 137-138.

- “ا: Hemze”: Şiddet, cehr, istifâl, ismât, infitâh.
- “ب: Bâ”: Kalkale, şiddet, cehr, istifâl, izlâk, infitâh.
- “ت: Tâ”: Şiddet, hems, istifâl, ismât, infitâh.
- “ح: Ha”: İsti'lâ, ismât, hems, rihvet, infitâh.
- “ذ: Zâl”: Cehr, ismât, rihvet, istifâl, infitâh.
- “ع: Ayn”: Cehr, beyniyye, ismât, istifâl, infitâh.
- “ك: KâP”: Şiddet, ismât, hems, istifâl, infitâh.
- “س: Sîn”: Safır, ismât, hems, rihvet, istifâl, infitâh.
- “ش: Şîn”: Tefeşşî, ismât, hems, rihvet, istifâl, infitâh.
- “ل: Lâm”: Cehr, beyniyye, istifâl, izlâk, infitâh.
- “و: Vâv”: Cehr, rihvet, istifâl, izlâk, infitâh.
- “ی: Yâ”: Cehr, ismât, rihvet, istifâl, infitâh.
- “ث: Sâ”: İsmât, hems, rihvet, istifâl, infitâh.
- “ح: Hâ”: İsmât, hems, rihvet, istifâl, infitâh.
- “ن: Nûn”: Cehr, ğunne, beyniyye, istifâl, izlâk, infitâh.
- “م: Mîm”: Cehr, ğunne, beyniyye, istifâl, izlâk, infitâh.
- “ف: Fâ”: Hems, rihvet, istifâl, izlâk, infitâh.
- “ه: Hê”: Hems, rihvet, istifâl, ismât, infitâh.¹⁰¹

2. Devamlılık Açısından Sıfatlar

a) Lâzimî Sıfatlar

Harfin fonetik oluşumunda yer alan ve harften ayrılmayan sıfatlara “lâzimî sıfat” denir. Bu oluşumda sıfat, harfin ayrılmaz bir unsurudur ve onun eksikliği yada deĝişime uğraması söz konusu deĝildir.

Her harfin yapısal özelliğinden kaynaklanan dolayısıyla da kendisinden ayrılmayan sıfatlar; cehr, hems, rihvet, şiddet, vb. sıfatlardır.

¹⁰¹ Bkz. Muhammed Mekki, *Nihâye*, s. 63-64.

b) Ârizî Sıfatlar

Harfin fonetik yapılanmasında yer alması yada harflerden ayrılması mümkün olan sıfatlara “ârizî sıfat” denir.

Harfin bünyesinde süreklilik göstermeyen, bazı hallerde bulunan, bazı hallerde harften ayrılması mümkün olan lîn, kalkale, ihfâ vb sıfatlardır.

Biz sıfatları zıtları bulunan ve bulunmayanlar açısından bir tasnife tabi tutarak ve kısaca ele almaya çalışacağız:

3. Zıtlık Açısından Sıfatlar

Sıfatlar, zıtlık açısından; birbirine zıt olan (mütezâd) ve zıt olmayan (ğayr-i mütezâd) sıfatlar şeklinde iki başlık altında ele alınabilir:

a) Zıddı Bulunan Sıfatlar

Bir harfte, aynı anda farklı birkaç sıfatın bir arada bulunması mümkündür. Ancak bunlar arasında birbirine zıt iki sıfat bulunamaz. Bir harfte birbirine zıt olan cehr-hems, şiddet-rihvet / beyniyye, isti'lâ-istifâl, itbâk-infitâh ve ismât-izlâk gibi sıfatlardan ancak birer tanesi bulunabilir.¹⁰² Meselâ, “ت: tâ” harfinde bu sıfatlardan; hems, şiddet, istifâl, infitâh ve ismât sıfatları bulunmaktadır.

Birbirine zıt sıfatları kısaca şu şekilde ele almak mümkündür:

1- Nefes Akışı Açısından

“Mahrec” ve “nefes akışı”na bağlı olarak; nefesin harf üzerindeki etkisini yansıtan birbirine zıt iki sıfat, “cehr” ve “hems” sıfatlarıdır. Nefes akışı harfin mahrecine teması zayıflatırken, nefesin hapsedilmesi mahrece teması kuvvetli yapar. Dolayısıyla temasın zayıf yada kuvveti olması; harfin sesine güçlü yada zayıf olma yönünde bir nitelik kazandırır.

a. Cehr (الجهْر)

Sözlükte, “ilan etmek”, “açıkça söylemek”, “sesi yükseltmek” ve “kuvvetli ses” gibi anlamlar taşır.¹⁰³ Tecvid ıstılahında, harfin telaffuz edilmesi esnasında, “nefesin akmaması” sebebiyle harfin çıkış yerine temasın kuvvetli

¹⁰² Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 44.

¹⁰³ Bkz. Râzî, *Mubtârû's-Sıbab*, s. 115.

olması dolayısıyla da “harfin sesinin açık olması”na denir.¹⁰⁴

Cehr sıfatına sahip olan harfler *ظِلُّ قَوْ رَبُّضٌ إِذْ غَرَا جُنْدٌ مُطِيعٌ* ibaresinde yer alan şu 19 harftir:¹⁰⁵

ء ا ب ج د ذ ر ز ض ط ظ ع غ ق ل م ن و ی¹⁰⁶

Sesin harf olarak nitelik kazanma sürecinde nefes önemli bir unsurdur. Ancak bazı harflerin sesi, nefese az ihtiyaç duyarken, bazıları nefesi daha çok kullanır. Cehr sıfatı bulunan harfler telaffuz edilirken nefes akışı kesilir ve ses; mahrece yapılan basınç dolayısıyla kuvvetli bir harf niteliği kazanır.

Cehr sıfatının zıddı “hems”tir.¹⁰⁷

b. Hems (أَلْهَمْسُ)

Sözlükte, “sesi gizlemek”,¹⁰⁸ “gizlice söylemek”, “fısıldamak” ve “zayıf ses” demektir.¹⁰⁹ İstilahta, harfin telaffuzu anında mahrece temasın zayıflığı sebebiyle “harfin sesi ile beraber nefesin akması”na denir.¹¹⁰

Bu sığata sahip olan harfler 10 tane olup *فَحْتُهُ شَخْصٌ سَكَتٌ*¹¹¹ şeklindeki sözde toplanmıştır:¹¹²

ت ث ح خ س ش ص ف ك ه

Nefes akışının öne çıktığı bir sıfat olan hems, mahrece temasın zayıf olması sebebiyle “nefes akışının, harfin özel tınısı ile telaffuz edilmesine kadar devam ettiği” bir sıfattır.

¹⁰⁴ Bkz. Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 44.

¹⁰⁵ Tecvid kitaplarında, genel bir yaklaşımla bazı kurallara ait harfler, kolay hatırlanabilmeleri için anlamlı kelimeler halinde bir bütün olarak verilmektedir. Biz de takip edilen bu faydalı metodu benimsediğimizden; bu harflerin oluşturduğu kelimelerin anlamlarını ilgili yerlerin dipnotlarında sunmaya çalıştık. Ancak her kurala ait belirli harfleri kullanarak anlamlı kelimeler oluşturma zorluğu, bazen kelime yada cümlenin anlamının yorumu açık olması sonucunu doğurmaktadır. Böylesi durumlarda yaklaşık anlam ve kişisel bazı yorumlarda bulunarak işaret edilen anlamı ifade etmeye çalıştık. Cehr sıfatına sahip harflerin oluşturduğu yukarıdaki cümleyi “İtaatkâr bir asker savaştığında en iyi koruma, şiper almaktır.” şeklinde anlamamız mümkündür.

¹⁰⁶ İbn Bâziş, *İknâ*, I, 174.

¹⁰⁷ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁰⁸ Yesûî, *Müncid*, s. 873.

¹⁰⁹ Râzî, *Muhtârü's-Sıhab*, s. 699; Yesûî, *a.g.e.*, s. 873.

¹¹⁰ Bkz. İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 45.

¹¹¹ “Susan kişi onu harekete geçirdi.”

¹¹² Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 174; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 45.

Hems sıfatına sahip olan harfler, sükûnlu olduklarında bu sıfat açıkça fark edilir; “الرَّحْمَنُ” “نَسْتَعِينُ” “عَهْدٌ” kelimelerindeki ح س ه harflerinde olduğu gibi. Ancak sükûnlu olduklarındaki belirginliğe ulaşmasa da, hems harfleri harekeli olduklarında da yine bu sığata sahiptirler.

Hems sıfatı; mahrece kuvvetli basınç yapmak sebebiyle aşırılığa kaçacak bir şekilde uygulanmamalıdır. Nitekim bu sığatta mübalağa yapmak, harfi cehr sıfatıyla telaffuz etmeye yol açar ki; حَنَّاتٌ تُحْرِي مِنْ تَحْتِهَا ayetindeki “ت: tâ” harflerinde, mahreci aşırı zorlama, bu harfin cehr sıfatı ile okunup “د: dâl” harfine dönüşmesine yol açar.

2- Sesin Akışı Açısından

“Mahrec” ve “temas miktarı”na bağılı olarak; harfin sesinin akıp akmamasını gösteren, “şiddet” ve “rihvet” sıfatlarıdır. Bu iki sıfat, harfin sesine akıp akmama yönünde nitelik kazandırır.

a. Şiddet (الشَّدَّةُ)

Şiddet, sözlükte “kuvvet”,¹¹³ “kudret” ve “sertlik”¹¹⁴ anlamları taşır. İstılahta, harf sakin olarak okunduğunda “sesinin akmamasını”na denir.¹¹⁵

Şiddet harfleri, أَجْدُ قَطٍ بَكَتَ¹¹⁶ cümlesinde yer alan şu 8 harftir:

ء ب ت ج د ط ق ك¹¹⁷

Şiddet sıfatı, harfin çıkış noktasında sarsıntı meydana getirecek kuvvetli bir temas ile harfi telaffuz etmeyi gerektirir.

Şiddet harfleri, harekeli olduklarında da aynı sığata sahiptirler. Ancak şiddet sıfatına sahip olan harf sükûnlu iken bu sıfat daha belirgin olarak ortaya çıkar.¹¹⁸ Nitekim harfin sükûnlu ve harekeli olması arasındaki fark حَيْلٌ kelimesinde sükûnlu okunan “ب: bâ” harfi ile عَابِدُونَ kelimesinde harekeli okunan “ب: bâ” harfinin telaffuzları arasında oldukça belirgindir.

Harflerin mahrecine temasın kuvvetli yada zayıf olması her harfe farklı

¹¹³ Râzî, *Muhtârü's-Sıhab*, s. 332.

¹¹⁴ Yesûî, *Müncid*, s. 378.

¹¹⁵ Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 45.

¹¹⁶ “Sadece azarlamaya muhatap oluyorum.”

¹¹⁷ Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâziş, *İknâ*, I, 174; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 46.

¹¹⁸ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 46.

bir ton ile seslendirilme keyfiyeti kazandırır. ¹¹⁹ Nitekim istifâl, infitâh ve izlâk sıfatlarında ortak olan “ب: bâ” ve “م: mîm” harfleri, mahrecleri de aynı olmalarına rağmen farklı ses tonundadırlar. Bu ton farkı, -ortak sıfatlar dışında- kendisinde kalkale ve şiddet sıfatları da bulunan “ب: bâ” harfinde daha fazladır. “ب: bâ” harfinden farklı olarak kendisinde cehr sıfatı bulunsa da “م: mîm” harfinde tonajlı bir ses yoktur. “ب: bâ” harfindeki bu ton farkını sadece kendisinde bulunan kalkale sıfatına bağlamak mümkün değildir. Kalkalenin, harfin sükûnlu halinde belirginleşen bir sıfat olduğunu hesaba katarsak, iki harf arasında her şekilde ortada olan ton farkı için şiddet sıfatı yeterli bir unsur olarak gösterilebilir.

Her ikisi de kuvvetli sıfatlardan olmalarına rağmen cehr ve şiddet sıfatları arasında farklılık vardır. Bu farkın sunumuna bir örnek olarak; “ق: kaf” ve “غ: ğayn” harflerinin telaffuzu dikkat çekici olabilir. Şöyle ki, “ق: kaf” harfinde şiddet sıfatı bulunduğu için ses akmaz, “غ: ğayn” harfinde ise ses tamamen akar, çünkü bu harfte her ne kadar cehr sıfatı bulunsa da sese akış veren ve şiddetin zıddı olan rihvet sıfatı bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki şiddet sıfatını uygulamayanların “ق: kaf” harfleri, “غ: ğayn” harfini andırır bir gevşeklik gösterir.

Şiddet sıfatının zıddı “rihvet”tir. ¹²⁰

b. Rihvet (الرَّحْوَةُ)

Sözlükte, “yumuşaklık”, ¹²¹ “gevşeklik” ve “kolaylık” ¹²² anlamlarında kullanılır. İstılahta, harfin sükûn ile okunması esnasında, “sesin tamamen akması”na denir. ¹²³

Rihvet sıfatı taşıyan harfler ¹²⁴ حَسُّ حَظُّ شَصُّ هَزُّ وَ ضَعْتُ يَأْفَدُ cümlesinde yer alan 15 harftir:

ث ح خ ذ ز س ش ص ض ظ غ ف و ه ي

Şiddet ve rihvet sıfatları arasında yer almayan diğer beş harf de “beyniyye” sıfatıyla nitelendirilmektedir:

¹¹⁹ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 45-46.

¹²⁰ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44.

¹²¹ Râzî, *Muhtârü's-Sıhâb*, s. 239.

¹²² Râzî, *a.g.e.*, s. 239; Yesûî, *Müncid*, s. 254.

¹²³ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 46.

¹²⁴ “Ey yalnız adam! Az şans oltayı atıp çekmeye benzer.”

Beyniyye: Sözlükte, “arada olmak”, “ortada olmak” ve “iki şeyin arasında bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁵ Tecvid ilminde, harfin sakin olarak okunması esnasında, “ses ve nefesinin ne tamamen akması nede tamamen akmaması halî”ne denir.¹²⁶

Beyniyye sıfatına sahip olan harfler لِنُ عُمُرُ¹²⁷ sözünde bir arada bulunan aşağıdaki 5 harftir:¹²⁸

ر ع ل م ن

Beyniyye harfleri, harekeli olduklarında da aynı niteliğe sahiptirler. Ancak gerek bu harflerin sükûnlu durumlarında niteliklerinin daha belirgin algılanabilmesi gerek sesin akma dozunun iyi ayarlanabilmesi açısından sükûnlu durumları daha yoğun bir dikkat gerektirmektedir.

Beyniyye sıfatı, sesin akması; kendisinde tekrîr sıfatı da bulunan “ra” harfinde ve ğunne sıfatı bulunan “nûn” ve “mîm” harflerinde; “ayn” ve “lâm”da olduğundan daha fazladır. Ancak “ayn” ve “lâm” harflerinde de bu niteliği; şiddet sıfatını andırır, yetersiz bir ses akışına düşürmemeye dikkat edilmelidir.

3- Dilin Hareketi Açısından

Harfi telaffuz ederken “dil kökünün”, harfi telaffuz için yukarı yada aşağı doğru “hareket”ine bağlı olarak birbirine zıt iki sıfat, “isti’lâ” ve “istifâl” sıfatlarıdır. Bu sıfatların gereği olarak harfin sesi kalın yada ince olarak telaffuz edilir:

a. İsti’lâ (الْإِسْتِعْلَاءُ)

Sözlükte “yükselmek” ve “bir şeyi kaldırmak” demektir.¹²⁹ İstilahta ise, harfin okunuşu esnasında, “dil kökünün üst damağa doğru yükselmesine” denir.¹³⁰

İsti’lâ harfleri خُصَّ ضَعُطِ قَطِّ¹³¹ cümlesindeki şu 7 harftir:¹³²

¹²⁵ Râzî, *Muhtârî’s-Sıhab*, 72.

¹²⁶ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 47.

¹²⁷ “Mülayim ol! Ey Ömer.”

¹²⁸ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 47.

¹²⁹ Râzî, *a.g.e.*, s. 453; Yesûî, *Müncid*, s. 527-528.

¹³⁰ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 49.

¹³¹ “Başını sokacak bir ev yap.”

¹³² Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 49.

133 خ ص ض ط ظ غ ق

İsti'lâ, bu sığata sahip olan harflerin kalın okunmasını gerektiren bir sıfattır. Bu sıfatın gereği olarak harflerin kalın okunması “tefhîm” kelimesi ile ifade edilir. Tefhîmi aşığıdaki şekilde ele almamız mümkündür:

Tefhîm (التَّفْحِيمُ): Sözlükte “bir şeyi yüceltmek”, “sayğı göstermek”¹³⁴ ve “kalın yapmak”¹³⁵ gibi anlamlar taşımaktadır. Tecvid ıstılahında ise dil kökünün üst damağıya yükselmesi sebebiyle ağız içinin sesle dolması ve “harfin kalın okunması” demektir.¹³⁶

Tefhîm ile okunan harfler (الْحُرُوفُ التَّفْحِيمُ) şunlardır:

-İsti'lâ harflerinin tamamı (خ ص ض ط ظ غ ق)¹³⁷

-Öncesinde üstünlü veya ötreli bir harf bulunan “lafza-i Celâl”in lâmanı (أَلَلَّهُ هُوَ اللَّهُ نَصْرُ اللَّهِ)

-Kalın okunduğı yerlerde “ra” harfi (وَأَرْسَلَ أَعُوذُ بِرَبِّ)¹³⁸

-Kalın harflerden sonra gelen ve med harfi olan “vâv” ve “elif” harfleri (فَيَقُولُ لِيَطْعِي مَمَّقَالَ)¹³⁹

İsti'lâ sıfatının zıddı “istifâl”dir.¹⁴⁰

b. İstifâl (الْإِسْتِفَالُ)

Sözlükte “inmek”, “dibe çökmek”¹⁴¹ ve “alçalmak”¹⁴² demektir. İstılah-ta ise, harf telaffuz edilirken, “dil kökünün aşığıya doğru inmesine, alçalması”na denir.¹⁴³ Bu sıfat inhifâd diye de isimlendirilir.

¹³³ Kurtubî, *Miftâh*, s. 90; Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 175.

¹³⁴ Râzî, *Mubtâru's-Sıhab*, s. 493; Yesûî, *Müncid*, s. 571-572.

¹³⁵ Yesûî, *a.g.e.*, s. 571-572.

¹³⁶ Bkz. Ğavsânî, *İlmü't-Tecvîd*, s. 100-103.

¹³⁷ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 202.

¹³⁸ Mekkî, *a.g.e.*, I, 137.

¹³⁹ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 94. Tefhim çeşitli şekillerde derecelendirilmiştir. Üst mertebeden aşığı doğru sıralama şu şekildedir: Tefhim harfi, üstünlü olup sonrasında da med harfi bulunması (اِبْتِغَاءَ), tefhim harfinin üstünlü olması (صَدَقَ), tefhim harfinin ötreli olması (فُتِلَ), tefhim harfinin sakini olması (خَلَقْنَا), tefhim harfinin esreli olması (قِيلَ), (Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 100).

¹⁴⁰ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 202; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44; Ğavsânî, *a.g.e.*, s. 100.

¹⁴¹ Yesûî, *a.g.e.*, s. 338.

¹⁴² Râzî, *a.g.e.*, s. 302.

¹⁴³ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 50.

İstifâl sıfatı taşıyan harfler ¹⁴⁴ أُنْشِرُ حَدِيثَ عَلِمِكَ سَوْفَ تَجْهَرُ بِدَا cümlesinde yer alan aşağıdaki şu 21 harftir:

ء ب ت ث ج ح د ذ ر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه ي

İstifâl, isti'lâ sıfatının zıddı olduğundan bu sifata sahip olan harfler de ince okunmaktadır. İstifâl harflerinin ince okunması bu sıfatın bir gereğidir ve harflerin ince okunması “terkîk” kelimesi ile ifade edilir. Terkîki aşağıdaki şekilde ele almamız mümkündür:

Terkîk (التَّرْقِيقُ): Sözlükte “bir şeyi inceltmek” ve “yumuşatmak”¹⁴⁵ gibi anlamlar taşımaktadır. Tecvid ıstılahında ise dil kökünün aşağıda kalması sebebiyle harfin, ağız içini tamamen sesle dolduramaması ve “harfin ince okunması” demektir.¹⁴⁶

Terkîk ile okunan harfler (الْحُرُوفُ التَّرْقِيقُ) şunlardır.

-İstifâl harflerinin tamamı olan 21 harf(ء ب ت ث ج ح د ذ ر ز س ش ع ف ك ل م ن و ه ي)

-Öncesinde esreli bir harf bulunan “lafza-i Celal”in lââmı (بِسْمِ اللّٰهِ)

-İnce okunduğu yerlerde râ harfi, (رِحْلَةَ الشَّتَاءِ)

-Med harfi olan yâ (فَالْمُعِيرَاتِ لَشَهِيدٍ)

-İnce harflerden sonra gelen ve med harfi olan vâv ve elif harfleri. (الْإِنْسَانُ الصُّدُورِ).

4- Mahrecin Kapanıp Açılması Açısından

Sıfatlar, “mahrecin” “kapanıp-açılma” biçimine bağlı olarak birbirine zıt iki nitelik taşırlar; “itbâk” ve “infitâh”. Bu sıfatların gereği olarak harfler ya dil ile üst damağın kapanması sonucu sıkışma ile yada dil ile üst damak arasındaki açılma ile çıkarlar.

a. İtbâk (الْإِطْبَاقُ)

Sözlükte “yapışmak”, “uyuşmak” ve “ulaşmak” gibi anlamlar taşır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ “Yeni öğrendiğin şeyleri başkalarına aktarırsan donanımlı hale gelirsin.” Yukarıda istifâl harflerini bir arada bulunduran cümlenin sonunda 22. harf olarak yer alan elif, anlamı tamamlamak amacıyla kullanılmıştır.

¹⁴⁵ Râzî, *Mubtârûn's-Sıhab*, s. 253.

¹⁴⁶ Bkz. Çavsânî, *İlmü't-Tecvid*, s. 102-103.

¹⁴⁷ Râzî, *a.g.e.*, s. 388; Yesûî, *Müncid*, s. 460.

Tecvid ıstılahında, dilin üst damağa “paralel kapanması”na denir. ¹⁴⁸

İtbâk harfleri “ص: sad”, “ض: dad”, “ط: ta” ve “ظ: za”dır. ¹⁴⁹

“ط: ta” harfı, dilin karşısındaki üst damağa kapanıp yapışması en uygun harf olduğundan, itbâk sıfatı en kuvvetli harf olarak kabul edilmektedir. “ص: sad” ve “ض: dad” harflerinde bulunan rihvet sıfatı dolayısıyla bu kapanma daha az, “ظ: za” harfinde ise en azdır.

Dilin üst damağa doğru kapanması, isti'lâ sıfatını gerektirir. Yani her itbâk harfı, dil kökü üst damağa doğru yükselerek telaffuz edildiğinden aynı zamanda isti'lâ sıfatına sahiptir. Ancak her isti'lâ harfinin itbâk sıfatı taşıdığı söylemek mümkün değildir. Aynı zamanda itbâk sıfatı, isti'lâ sıfatından daha mübalağalıdır ve diğer isti'la harflerinde bu mübalağa yapılmamaktadır.

¹⁵⁰

İtbâkın zıddı “infitâh”dır. ¹⁵¹

b. İnfıtâh (الإنفِتَاحُ)

Sözlükte “açılmak”¹⁵² ve “ayrılmak”¹⁵³ demektir. İstılahta ise, harfin telaffuzu esnasında “dil ile üst damağın birbirinden ayrılması”na denir. ¹⁵⁴

İnfıtâh sıfatı مَنْ أَحَدًا وَجَدَ سَعَةً فَكَأَنَّ حَقَّ لَهُ شَرْبٌ غَيْثٍ ¹⁵⁵ cümlesinde yer alan şu 24 harfte bulunmaktadır:

ء ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ع غ ف ق ك ل م ن و ه ي

5- “Harfin Çıkışı” ve “Mahrece Ulaşım” Açısından

Harfler, gerek mahrecin konumu, gerek telaffuz keyfiyeti açısından “kolay” yada “zor” şeklinde nitelendirilebilirler. Mahrecine süratlice ulaşılabilen yada telaffuzunda güçlük bulunmayan harfler kolay, mahrecine ulaşımı ve telaffuzu güç olan harfler zor olarak tavsif edilirler. Bu açıdan birbirine zıt

¹⁴⁸ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 50-51.

¹⁴⁹ Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâziş, *İkna'*, I, 175; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 203; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 50-51.

¹⁵⁰ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵¹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 203; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁵² Râzî, *Muhtârü's-Sıhab*, s. 489.

¹⁵³ Yesûî, *Müncid*, s. 567.

¹⁵⁴ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵⁵ “Kim bir an muhasebe imkânı bulup nefsinı arındırırsa, kendisine rahmet kapıları açılır.”

iki sıfat, izlâk ve ismâtır:

a. İzlâk (الِإِذْلَاقُ)

Sözlükte “süratli olmak”, “kolay olmak”¹⁵⁶ ve “bir şeyin ucu”¹⁵⁷ demektir. İstılahta ise, telaffuz anında “harfin çabuk ve kolay söylenebilir olması”na denir.

İzlâk sıfatı taşıyan harfler فَرَّ مِنْ لُبٍّ¹⁵⁸ cümlesinde yer alan şu 6 harftir:¹⁵⁹

ب ر ف ل م ن¹⁶⁰

Bu harflerden üçü dudaklardan (ب ف م), diğer üçü ise dil ucundan (ر ل ن) yani kolay ve çabuk telaffuz edilebilen mahrelerden çıkmaktadır. Bu sebeple bu harfler, en kolay ve en hafif harfler olarak nitelendirilirler.¹⁶¹

İzlâkın zıddı “ismât”tır.¹⁶²

b. İsmât (الِإِصْمَاتُ)

Sözlükte “engel olmak”, “mahrum etmek” ve “susturmak”¹⁶³ gibi anlamlar taşır. Tecvid istilâhında, telaffuz anında “harfin zorluk ve ağırlıkla söylenebilir olması”na denir.¹⁶⁴

İsmât harfleri şu cümleyi oluşturan 22 حُرِّ غَشَّ سَاحِطٌ صَدُّ تَقَّةٌ إِذْ وَعَظُهُ يُحْضِكُ¹⁶⁵ harftir:¹⁶⁶

ا ت ث ج ح خ د ذ ز س ش ص ض ط ظ ع غ ق ك و ه ي

b) Zıddı Bulunmayan Sıfatlar

1-İstîtâle (الِإِسْتِطَالَةُ)

¹⁵⁶ Yesûî, *Müncid*, s. 237.

¹⁵⁷ Râzî, *Mubtârî's-Sıhab*, s. 223.

¹⁵⁸ “Akıldan uzaklaştı.”

¹⁵⁹ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 52.

¹⁶⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, I, 51.

¹⁶¹ Bkz. Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 51-52; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁶² Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁶³ Yesûî, *a.g.e.*, s. 435.

¹⁶⁴ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 52-53.

¹⁶⁵ “Konuşması seni iyiliğe yöneltiyorsa, kızgın kişinin içinde olanın aksini haykırmasını, güvenilir kişinin feryadı olarak kabul et.” Bu cümlede سَاحِطٌ kelimesinde bulunan elif, anlamı tamamlamak amacıyla kullanılmıştır.

¹⁶⁶ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 53.

İstitâle, sözlükte “sündürülüp yayılmak” ve “uzamak”¹⁶⁷ demektir. Tecvid ilminde, “ض: dad” harfinin telaffuzunda; dilin kenarından “lâm”ın mahrecine kadar “sesin uzaması”na denir.

İstitâle sadece “ض: dad” harfine ait,¹⁶⁸ kuvvetli¹⁶⁹ bir sıfattır. “ض: dad” harfi kendisinde bulunan cehr, itbâk, isti'lâ, istitâle, ismât gibi kuvvetli sıfatları sebebiyle “ط: ta” harfinden sonra ikinci en kuvvetli harftir.

“ض: dad” harfi gerek mahrec gerekse sahip olduğu kendine özgü istitâle sıfatı bakımından elifbâ harfleri arasında telaffuzu en zor harftir.¹⁷⁰

2-İnhirâf (الإنحراف)

Sözlükte, “meyletme”, “aşağı doğru kayma” “sapma” ve “bir şeyden dönme” gibi anlamlar taşımaktadır.¹⁷¹ İstilahta ise, harf mahrecinden telaffuz edilirken dilin “başka mahrece doğru dönmesine” denir.¹⁷²

İnhirâf, “ل: lâm” ve “ر: ra” harflerine ait bir sıfattır.¹⁷³

“ل: lâm” harfinde dil ucuna, “ر: ra” harfinde ise dilin üst kısmına doğru bir dönme söz konusudur.¹⁷⁴

3-Kalkale (القلقلة)

Kalkale, sözlükte “sarsmak”, “sallamak” ve “kıvıldatmak” manaları taşır.¹⁷⁵ İstilahta ise “kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin sarsılması”¹⁷⁶ şeklinde tanımlanır.

Kalkale sıfatına sahip harfler **ج د ط ق** ibaresinde toplanmış olan şu beş harftir:¹⁷⁷

ب ج د ط ق

¹⁶⁷ Râzî, *Mubtârû's-Sıhab*, s. 401.

¹⁶⁸ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 176; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 205; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 60.

¹⁶⁹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 205.

¹⁷⁰ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁷¹ Râzî, *a.g.e.*, s. 131; Yesûî, *Müncid*, s. 126, 128.

¹⁷² İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁷³ İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 176; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁷⁴ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁷⁵ Râzî, *a.g.e.*, s. 549; Aliyyü'l-Kârî, *Mineh*, s. 18.

¹⁷⁶ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 18; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁷⁷ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 203; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 18; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 54; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 31.

Kalkale, bu harflerin sükûnlu hallerinde belirginleşen bir niteliklidir.¹⁷⁸ Bu harflerin sükûnunun, aslî veya ârizî olması fark etmez, harf vurgulu bir şekilde okunur. Mesela, “تَجْعَلُ” kelimesinde kalkale harfî olan “cim” aslî bir sükûn ile geldiği halde, “أَحَدٌ” kelimesindeki sükûn ârizî olarak gelmiştir.¹⁷⁹

4-Lîn (اللين)

Sözlükte, “yumuşak olmak” demektir.¹⁸⁰ Tecvid kavramı olarak lîn, telaffuzu esnasında dilin zorlanmaması sebebiyle harfin “yumuşak okunması” anlamındadır.¹⁸¹

Lin harfleri, “kendisi sakin, kendinden önceki üstünlü olan و ُ -: vâv” yada “ي -: yâ”-harfleridir.¹⁸²

Kur’ân-ı Kerim’de lin harfleri ancak ayet sonu veya vakıf işareti bulunan yerlerde sükûnlu bulunur. Bu şekilde dile ağır gelmeyen ve kolaylıkla uzatmayı kabul eden bir okuyuş ortaya çıkar.¹⁸³

5-Safir (الصَّفِيرِ)

Sözlükte, “ıslık” ve “kuş sesine benzer ses”¹⁸⁴ demektir. Tecvid ilminde, harf telaffuz edilirken “iki dudak arasından keskin bir ses çıkması”na denir.¹⁸⁵

Safir harfleri,” “ز: zâ”, “س: sîn” ve “ص: sad” olmak üzere üç tanedir.¹⁸⁶

“س: sîn” harfî, bu üç harf arasında, safir sıfatı en keskin ve en belirgin olan harftir. Daha sonra sırasıyla “ز: zâ” ve “ص: sad” harfleri gelir.¹⁸⁷

¹⁷⁸ İbn Cezerî, *Neşr*, I, 203; Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 55; Ebû Rîme, *Hidâyetü'l-Müstefîd*, s. 31.

¹⁷⁹ Lîn ile ilgili geniş bilgi için bkz. Dağdeviren, *Kur’ân Okuma Sanatı Tecvid*, s. 58-59.

¹⁸⁰ Mütercim Âsım, Ebu’l-Kemâl Ahmed (ö.1235/1819), *Kamus Tercümesi Okyanus*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul-1305/1887, IV, 755.

¹⁸¹ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 56; Husarî, *Abkâmu Kirâati'l-Kur’âni'l-Kerîm*, s. 84.

¹⁸² Mekkî, *Keşf*, I, 45; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204; Aliyyü'l-Kârî, *Mineb*, s. 10, 50; Dimyâtî, *İtbâf*, I, 157, 169; Ebû Rîme, *a.g.e.*, s. 26; Muhaysin, Muhammed Sâlim, *el-Mühbezzeb fî'l-Kirâati'l-Aşr ve Tercihihâ min Tariki’ş-Şatibiyyei’n-Neşr*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire-1969, I, 41.

¹⁸³ Kalkale ile ilgili geniş bilgi için bkz. Dağdeviren, *a.g.e.*, s. 101-103.

¹⁸⁴ Râzî, *Muhtârü’s-Sıhab*, s. 365.

¹⁸⁵ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁸⁶ Mekkî, *a.g.e.*, I, 137; İbn Bâziş, *İknâ’*, I, 175; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 200, 203; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 36, 53.

¹⁸⁷ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 53.

6-Tefeşşî (التَّفَشِّي)

Sözlükte “çoğalıp yayılmak” ve “genişlemek” demektir. İstilahta, “ش: şîn” harfini telaffuz ederken “harfin ağızda yayılması”na denir.¹⁸⁸

Tefeşşî, “ش: şîn” harfine özgü bir sıfattır.¹⁸⁹

“ش: şîn” harfindeki bu tefeşşî, harfin sesinin ağzın ön tarafına doğru uzaması şeklinde olur.¹⁹⁰ “ش: şîn” harfinin sesine ait bu özel ve belirgin yayılma, kendisinde hems, rihvet ve istifâl gibi zayıf sıfatlar bulunan bu harfi keskin sesli yapmaktadır.

7-Tekrîr (التَّكْرِير)

Sözlükte “bir şeyi tekrar etmek” demektir.¹⁹¹ İstilahta ise, harfi telaffuz ederken, dil ucunun titretilerek “dilini sürttürülmesi”ne denir.¹⁹²

Tekrîr, “ر: ra” harfine özgü,¹⁹³ kuvvetli¹⁹⁴ ve bu harfin telaffuzunda sürekli yer alan bir sıfattır.¹⁹⁵

Tekrîr, titremenin yeni bir harf olarak algılanmasına imkân tanımayan ve sese özel bir akış niteliği kazandıran hassas bir sıfattır. Dolayısıyla harfin fonetik yapılanması tamamlanıncaya kadar, dilin ucuna yakın kısmı ile üst damak arasında ayrılma olmaksızın bir akış olmalıdır.¹⁹⁶

C. SIFATLARI BİLMENİN FAYDALARI

1. Mahreçleri aynı olan harfler, sıfatlarıyla birbirlerinden ayırt edilirler.¹⁹⁷ Üstelik bu harfler çoğu sıfatta ortak olup bir iki sıfat ile farklılık gösterebilirler: Meselâ kalkale, şiddet, cehr ve ismât gibi dört sıfatta ortak olan “ط: ta” ve “د: dâl” harfleri sadece itbâk-infitâh ve isti'lâ ve istifâl gibi iki sıfatta farklılık gösterir. Benzer şekilde cehr, rihvet ve ismât sıfatlarında ortak olan “ظ: za” ile “ذ: zâl”; itbâk-infitâh ve isti'lâ ve istifâl gibi sıfatlarda birbirlerinden farklı yapıdadırlar. Aynı şekilde safır, ismât, hems ve rihvet

¹⁸⁸ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 58.

¹⁸⁹ İbn Bâziş, *İknâ'*, I, 176; İbn Cezerî, *Neşr*, I, 205; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁹⁰ Bkz. İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 205; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁹¹ Râzî, *Muhtârü's-Sıhab*, s. 567.

¹⁹² Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁹³ Mekkî, *Keşf*, I, 137; İbn Bâziş, *a.g.e.*, I, 176; İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204.

¹⁹⁴ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204.

¹⁹⁵ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 204; Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁹⁶ Bkz. Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁹⁷ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 42.

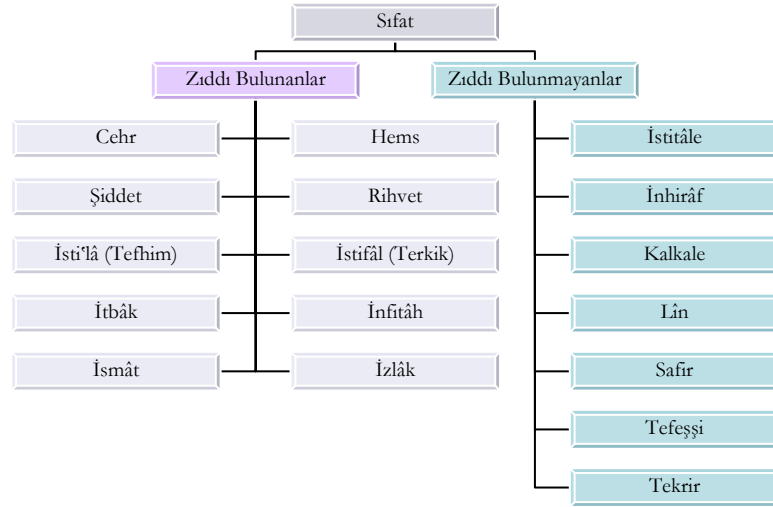
den farklı yapıdadırlar. Aynı şekilde safır, ismât, hems ve rihvet sıfatlarında ortak olan “ص: sad” ile “س: sîn” harfleri de itbâk-infitâh, isti'lâ ve istifâl sıfatlarıyla birbirlerinden ayırt edilmektedir.

2. Kuvvetli harfi zayıfından ayırt edebilme sıfatları bilmekle mümkündür. Bu özellik de idğam açısından bilinmesi zorunludur.¹⁹⁸

3. Harfleri güzel telaffuz etme de yine sıfatları bilmekle mümkündür.¹⁹⁹

4. Makam yapmaya uygun harfler, sıfatları bilmekle tespit edilir. Nefes akışının öne çıktığı harflerde nağme/makam yapılamaz. Nefes, oktavdaki perdeleri gösteremeyeceğinden; perdelerden mürekkep olan nağmeyi yapamaz.²⁰⁰ Dolayısıyla cehr ve rihvet sıfatı taşıyan harflerde makam yapmak mümkündür. Ancak nefes akışının öne çıktığı bir sıfat olan hems sıfatı taşıyan ح خ س ش ص ف ك ه harflerden birinde yada harfin sesinin akmadığı şiddet harflerinde ا ب ت ج د ط ق ك buna imkân yoktur.

Harflerin sıfatları ile ilgili olarak şu şekilde bir şema sunabiliriz:



IV. TERKİP HALİNDEKİ HARFLERİN TELAFFUZU

Her harf başlı başına, müstakil olarak doğru bir şekilde telaffuz edildikten sonra aynı dikkat ve başarı terkîp halindeki harflerde de gösterilmelidir.

¹⁹⁸ Muhammed Mekkî, *Nihâye*, s. 42.

¹⁹⁹ Muhammed Mekkî, *a.g.e.*, s. 42.

²⁰⁰ Sağman, *Tevîd*, s. 20.

Nitekim harflerin bir arada bulunup terkip halinde okunmaları, münferit bulunmalarından daha karmaşık ve zordur. Art arda gelen harflerin birbirine yakın telaffuz özelliğine sahip olmaları, kuvvetli-zayıf, kalın ve ince oluşları dolayısıyla da birbirleriyle etkileşimleri ve farklı yapıdaki harfler arasındaki geçişler telaffuzu gerçekten güçleştirir.

Harfler okunmak üzere yan yana geldiklerinde okunuşlarında bazı kurallara dikkat edilmelidir:

A. Art Arda Gelen İki Harekeli Harfin Telaffuzu

Art arda gelen harekeli iki harfin, her ikisinin de kalın, her ikisinin de ince yada birinin kalın diğerinin ince olması halinde genel kurallar geçerlidir. Yani ince harf ince, kalın harf kalın olarak telaffuz edilir ve her iki harf de birbirinden etkilenmez. Meselâ, tamamı kalın olan “فَصَّصَ” kelimesinin bütün harfleri kalın okunurken, ince harflerin bir arada bulunduğu “هُرَّ” kelimesi ince okunur. İlk iki harfi ince, son harfi kalın olan “كَفَّرَ” kelimesindeki “ك: kâf” ve “ف: fâ” ince, “ر: ra” harfi ise kalın okunur. Bu örneklerdeki harfler birbirinden etkilenmez ve her harf kendi fonetiğine uygun okunur. Art arda gelen harekeli iki harf her ne kadar birbirinden etkilenmese de yine de bazı harflerin telaffuz edilmelerine dikkat edilmelidir:

1. Art arda gelen aynı iki harfin birbirinden ayırt edilerek okunmasına dikkat edilmelidir. Aksi takdirde ya benzer harflerden birinin telaffuzu ihmal edilebilir yada kelimelerin müstakil yapıları zarar görebilir:

﴿ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ ﴾ ﴿ جَاءَ أَمْرُنَا ﴾ ﴿ تَقَعَّ عَلَى ﴾ ﴿ وَجُوهُهُمْ ﴾

2. Çıkış yerleri birbirine yakın olan harflerin art arda gelmeleri halinde de iki farklı mahreci özenle birbirinden ayırt etmek gerekir:

﴿ زُحْرِحَ عَنِ النَّارِ ﴾

3. Elifbâ'nın en zor harfi olan “ض: dad” harfinden sonra “ظ: za” harfi gelmesi durumunda yine son derece dikkatli bir telaffuz gerekir:

﴿ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴾

B. Birincisi Harekeli İkincisi Sakin İki Harfin Telaffuzu

Art arda gelen iki harften ilkinin harekeli, ikincisinin sakin olması halinde farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalarda başarılı olmak ve en güzel telaffuzu yapmak gerçek anlamda sanatsal bir beceri ister. Bu da uz-

man bir ağızdan ciddi bir öğrenim ve sıkı disiplin içinde uygulama ve çok tekrar ile mümkündür. Farklı okuyuş gerektiren durumları aşağıdaki şekillerde ele alabiliriz:

1. Kalın bir harften sonra gelen kalın harf, sükûnu ile birlikte kalın okunur. Mesela “مَرُصُوصٌ” kelimesindeki ötreli “ص: sad” harfi kalın okunduğu gibi, sükûnlu olan ikinci “ص: sad” harfi de kalın okunur. Yine “الْعُرُورُ” kelimesindeki üstünlü “ر: ra” harfi kalın okunduğu gibi sükûnlu ikinci “ر: ra” harfi de kalın okunur.

2. İnce bir harften sonra gelen ince harf sükûnu ile birlikte ince okunur. Mesela “يَصِفُونَ” kelimesindeki ötreli “ف: fâ” harfi ince okunduğu gibi kelimenin son harfi olan “ن: nûn” da sükûnu ile birlikte ince okunur. Yine “يَعْلَمُونَ” kelimesindeki ötreli “م: mîm” harfi ince okunduğu gibi, kelimenin son harfi olan “ن: nûn” da sükûnu ile birlikte ince okunur.

3. İnce bir harften sonra gelen kalın harfin sükûnunun icrası dikkat gerektirir. Bu durumda, ince harfi telaffuz eder etmez süratlice kalın harfin sükûnuna geçilir ve bu harf kalın okunur. Mesela, “تَفْوَى” kelimesindeki “ت: tâ” harfi ince, sonrasındaki sakin olan “ق: kaf” harfi kalın, “تَرْمِيمٌ” kelimesindeki “ت: tâ” harfi ince, sakin olan “ر: ra” harfi kalın, “فَوَسَطْنَ” kelimesindeki “س: sîn” harfi ince, sakin olan “ط: ta” harfi kalın okunmalıdır.

4. Kalın bir harften sonra ince harfin sükûnuna geçiş de uygulama da dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Bu harflerde geçiş de şu şekilde yapılır; kalın harf kalın bir sesle okunur okunmaz ince harfin sükûnuna süratlice geçilir ve bu ince harf sükûnuyla birlikte ince okunur: Mesela “فَارْعَبٌ” kelimesindeki “ع: ğayn” kalın, sonrasındaki “ب: bâ” harfi ince, “وَتَوَاصَوْا” kelimesindeki “ص: sad” harfi kalın, “و: vâv” harfi ince, “صَرَفْنَا” kelimesindeki “ر: ra” harfi kalın, “ف: fâ” harfi ince okunmalıdır.²⁰¹

SONUÇ

Kur’ân’ın, Arapça nazil olması, ilâhî hitâbı kendi fonetiğine uygun telaffuzu kaçınılmaz kılmaktadır. Bu sebeple Kur’ân okumanın ana dinamiğini harfler oluşturmaktadır.

Kur’an harfleri, boğaz, dil, dudak, geniz, ağız-boğaz boşluğu olmak üzere beş ana bölgeden çıkmaktadır. Doğru telaffuzun başlangıç noktası

²⁰¹ Bkz. Sağman, *Tecvid*; s. 45-47.

mahrec, her harfin fonetiğine uygun sıfatlarla nitelendirilmek suretiyle orijinal yapısına kavuşur. Bu sıfatlar; cehr-hems, şiddet-rihvet, beyniyye, isti'lâ-istifâl, itbâk-infitâh, izlâk-ismât gibi birbirine zıt sıfatlar olabileceği gibi, istitale, inhiraf, kalkale, lîn, safır, tefeşşi, tefhim, tekrar ve terkik gibi bazı harflere özgü ve zıddı bulunmayan sıfatlar da olabilmektedir.

Türkçemizde karşılığı bulunmayan “ث: sâ”, “ح: hâ”, “خ: ha” “ذ: zâl”, “ض: dad”, “ط: za”, “ع: ayn” gibi veya telaffuzlarında bazı farklılıklar bulunan “ج: cîm”, “ش: şîn”, “ط: ta”, “ق: kaf”, “ك: kâf” ve “و: vâv” gibi harflerin çıkarılması ayrıca bir dikkat gerektirmektedir.

Tümü ünsüz harflerden oluşan Kur’ân harflerinin doğru telaffuzu, kısa ünlüler denilen ve harfleri seslendiren hareketlerle de doğrudan orantılıdır. Harekenin herhangi bir şekilde eksik olması harfin de eksik olması sonucunu verir.

Her harf başlı başına, müstakil olarak doğru bir şekilde telaffuz edildikten sonra aynı dikkat ve özen terkip halindeki harflerde de gösterilmelidir. Nitekim harflerin bir arada bulunup terkip halinde okunmaları, münferit bulunmalarından daha karmaşık ve zordur. Art arda gelen harflerin birbirine yakın telaffuz özelliğine sahip olmaları, kuvvetli-zayıf, kalın ve ince oluşları dolayısıyla da birbirleriyle etkileşimleri ve farklı yapıdaki harfler arasındaki geçişler telaffuzu gerçekten güçleştirir.

Arap dili fonetiğiyle okunması gereken harflerin öğretiminde en verimli yöntem, teorik bilgi ile birlikte, “fem-i muhsin” kavramı ile ifade edilen öğretici merkezli ve telaffuza dayalı yöntemdir.